

اعجاز قرآن کریم از دیدگاه علامه طباطبایی و طبری

خدیجه مهربانی حبشی

طلبه سطح ۲ حوزه علمیه فاطمه الزهراء (س) سلماس

چکیده

در علوم قرآنی، اعجاز قرآن از جایگاه مهم و ویژه‌ای برخوردار می‌باشد. چراکه آمدن قرآن از سوی خداوند تبارک و تعالی از رهگذر اعجاز آن ثابت می‌شود. دانشمندان و مفسران نظرات گوناگونی درباره اعجاز قرآن داشته‌اند که مقاله حاضر به منظور شناخت نظریات دقیق آنان در مورد جنبه‌های اعجاز قرآن به روش توصیفی به رشته تحریر درآمده است طبری در تفسیر خود مباحث بلاغی و اعجاز بلاغی قرآن را مورد توجه قرارداد و به دیگر جنبه‌های اعجاز قرآن اشاره‌ای نکرده است اما از نظر علامه طباطبایی وجوه قرآن معجزه هستند. اعم از تحدی، بلاغت، فصاحت، امی بودن پیامبر و علمی بودن قرآن.

واژه‌های کلیدی: اعجاز بلاغی، اعجاز معنوی، تحدی، تفسیر.

مقدمه

اعجاز قرآن کریم دارای ابعاد مختلف و متعددی است و شامل چندین بخش است که می‌توان به چندین مورد از جمله اعجاز علمی، بلاغی و غیب‌گویی اشاره کرد. از مهم‌ترین ابعاد اعجاز قرآن کریم در عصر حاضر اعجاز علمی آن می‌باشد که تفاسیر موجود درباره قرآن کریم نیست به اعجاز علمی آن رویکردی مثبت و متعادل دارند. شیوه این تفاسیر استخدام علوم در فهم، تفسیر و بیان اعجاز علمی قرآن است، در این تفاسیر تلاش شده است تا از علوم قطعی در این زمینه استفاده شود و از نظریه‌هایی که اثبات نشده استفاده نشود.

برخی از مفسران هم‌علیرغم بحث از اخبار غیبی قرآن کریم از معجزه بودن یا نبودن قرآن کریم در این زمینه سخنی به میان نیاورده‌اند مانند طبری که هرچند اخبار غیبی موجود در قرآن کریم را برمی‌شمارد اما اشاره‌ای به این‌که آیا این مورد جزء موارد معجزه است یا نه نمی‌کند. در نظر این عطیه اندلسی اخبار غیبی از وجوه اعجاز قرآن کریم نمی‌باشند و اعجاز آن در زمینه نظم، فصاحت و درستی معانی آن است.

علامه طباطبایی اعجاز قرآن کریم را هم شامل فصاحت و بلاغت و هم علم و غیب‌گویی می‌داند از نظر ایشان آمی بودن پیامبر هم که چنین کتابی را آورده است نیز از جنبه‌های اعجاز آن است و قرآن در همه زمینه‌ها معجزه می‌باشد در این گفتار سعی شده است که آراء دانشمندان مسلمان در خصوص اعجاز قرآن کریم آورده شود و به‌خصوص نظریات دو نفر عالم بزرگ همچون علامه طباطبایی و علامه طبری مورد توجه قرار گیرد و شباهت‌ها و تفاوت‌های موجود در نظریات این دو دانشمند آورده شده و مورد اشاره قرار گیرند.

پیشینه

با بررسی‌های انجام‌شده تحقیق با عنوان «اعجاز قرآن کریم از دیدگاه علامه طباطبایی و طبری» یافت نشد لکن تحقیقات مشابه و نزدیک به موضوع مقاله این‌جانب موارد زیر می‌باشد.

اعجاز علمی قرآن و سنت، کمال روحانی، نویسنده باهدف آشنا نمودن مخاطب با جنبه‌های علمی قرآن و تطبیق آن‌ها با علوم روزها کتاب را به رشته نگارش درآورده است.

سیری در تدوین کتب اعجاز از آغاز تا عصر حاضر، محمدعلی رضایی کرمانی، نویسنده در این اثر به معرفی اجمالی آثاری از دانشمندان معاصر و پیشینیان که به اعجاز قرآن کریم پرداخته‌اند، می‌پردازد.

دراسات جدید فی اعجاز القرآن، عبدالعظیم ابراهیم المطعنی، نویسنده در این اثر به مقایسه پاره‌ای از واژگان مشابه قرآن و بررسی تفاوت‌های آن‌ها پرداخته است.

مقاله اعجاز قرآن از دیدگاه آیت‌الله‌خویی، مصطفوی، نویسنده در این مقاله به دنبال جواب سؤالات و شبهات موجود درباره اعجاز که در سایت‌ها و کتب و رسانه‌ها مطرح می‌شوند است و می‌خواهد آن‌ها را تبیین کند.

مقاله اعجاز قرآن از دیدگاه معتزله مهدی فرمانیان، این مقاله بر آن است تا دیدگاه رایج معتزله درباره معجزه بودن قرآن با شواهد و قرائن موجود در منابع مختلف را مورد بررسی قرار دهد.

مقاله اعجاز علمی قرآن کریم، سید محمدرضا احمدی گروه معارف در این مقاله نویسنده به بررسی بعضی از جنبه‌های اعجاز علمی قرآن کریم پرداخته است.

در رابطه با موضوع اعجاز قرآن تحقیقات ارزشمند زیادی یافت شد. لکن در رابطه با پیشینه مسئله مورد بررسی «اعجاز قرآن کریم از دیدگاه علامه طباطبایی و علامه طبری» بر اساس پژوهش انجام‌گرفته شده اثر خاصی یافت نشد. لذا شایسته است این زاویه مورد توجه جدی قرار گیرد تمایز پژوهش حاضر در مقایسه با ملاقات مرتبط با آن در این است که در آن به‌طور خاص به جایگاه قرآن کریم در عصر ظهور پرداخته شده است.

مفهوم شناسی

اعجاز

کلمه اعجاز در لغت به معنی ناتوان ساختن است، چنان که می‌گویند «عجزه فلان صیره عاجزاً» در اصلاح متکلمین، اظهار امری غیرعادی و خارق‌العاده است که مطابق دعوی مدعی نبوت باشد (ملکی میانجی، نهج البیان، ص ۷۸۹) و یا آنکه اظهار امری خارق‌العاده است که مقرون به تحدی باشد و مردم از آوردن مانند آن ناتوان باشند و یا آنکه پیامبر به‌عنوان شاهد صدقی برای دعوتش، خرق قوانین طبیعی کرده و امری را اظهار کند که دیگران از انجام آن ناتوان باشند. اما واژه اعجاز در قرآن کریم در این معنا استعمال نشده است و به‌جای آن، از واژه‌های دیگری همچون آیه بینه، حجت، برهان، سلطان و... استفاده شده است: «فَلِلَّهِ الْحُجَّةُ الْبَلِغَةُ» (خویی، البیان فی تفسیر القرآن، ص ۳۳) خدا را حجت بالغه است.

درباره رسولان آمده: «جَاءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ» (روم: ۹) رسول نشان بالبینات به نزد آن‌ها آمدند، درباره ابراهیمی آمده و «تِلْكَ حُجَّتُنَا آتَيْنَاهَا إِبْرَاهِيمَ عَلَى قَوْمِهِ» (انعام: ۸۳) این حجت ماست که آن را به ابراهیم عطا کردیم تا بر قومش احتجاج کند.

تحدی

موضوع تحدی، در همه دوره‌ها مورد توجه علمای اسلام قرار گرفته است تحدی به معنای مبارزه طلبیدن و عاجز کردن مردم در امری است و در بحث اعجاز قرآن به معنای به میدان طلبیدن مردم و آوردن مشابه قرآن است (محمودی، دایره المعارف بزرگ اسلام، ص ۵۵۹/۶۰۱).

آشکارترین و بارزترین نمونه و مصداق تحدی در زمینه قرآن، کتاب مقدس ما مسلمانان است که مسلمانان را عقیده بر این است که قرآن خود، مخالفان اسلام در صدر اسلام و دوره‌های بعد را به آن داشت که مثلش را بسازند و با تمام سعی و تلاشی که کردند نتوانستند همانند قرآن بیاورند. و این امر نزد همه مسلمانان مسلم و قطعی است. قرآن کتاب و معجزه محمد پیامبر اسلام، خودش را این‌گونه معرفی می‌کند که سخنی بی‌مانند است و برای بشر به‌هیچ‌عنوان مقدر نیست همانند آن را بیاورد. (مطهری، کتاب نبوت، ص ۲۱۸/۲۲۰)

اعجاز بلاغی

اعجاز بلاغی قرآن یا بلاغت قرآنی از گذشته‌های خیلی دور شناخته شده است و تقریباً بین همه مذاهب‌های اسلامی مورد التفات و توافق بوده است. البته برخی از علماء، اعجاز قرآن را از اموری مانند نظم، اسلوب و شیوه بیانی قرآن جدا می‌دانند و گفته‌اند که: یکی از جهات اعجاز قرآن بلاغی آن است و جهت دیگر آن، نظم و اسلوب بیانی قرآن است و برخی دیگر از علما نیز وجه اعجاز قرآن را مجموع مرکب از بلاغت و نظم و اسلوب دانسته‌اند و گفته می‌شود که همه این‌ها از باب تکثیر مثال است و همه موارد مرتبط با شیوه بیانی قرآن به اعجاز بلاغی قرآن برمی‌گردد (ثامنی، وجوه اعجاز قرآن، ص ۱۶۸/۱۷۸).

معجزه

در کتب لغت واژه از ماده عجز است اصل این کلمه به معنای دنباله و مؤخر یک‌چیز و اعجاز است و راغب کلمه اعجاز در آیه شریفه «كَانَتْهُمْ أَعْجَازُ نَخْلٍ مَّنْفَعِرٍ» (انعام: ۸۳) را به معنای دنباله و ریشه درختان نخل گرفته است (راغب اصفهانی، مفردات الفاظ قرآن، ص ۸۹).

برای ماده «عجز» دو اصل لغوی گفته شده و درواقع تفاوت بین معنای اصلی و لازم معنا است به عبارت ساده‌تر اصل ماده «عجز» به معنای ضعف و نقطه مقابل قدرت است و تأخیر در انجام کار، لازم معنای آن است. در اصطلاح دانشمندان علم «کلام» معنی اعجاز عبارت است از کسی که مقامی را از ناحیه خداوند متعال برای خود ادعا می‌کند، باید به‌عنوان گواه بر صدق گفتارش عملی را انجام دهد که به‌ظاهر برخلاف قوانین خلقت و خارج از مسیر عادی و طبیعی است و دیگران از انجام دادن آن عمل عاجز و ناتوان هستند این‌چنین عمل خارق‌العاده‌ای را (معجزه) و انجام دادن آن عمل را «اعجاز» می‌نامند (آیت‌الله خویی، بیان در علوم و مسائل قرآن، ص ۵۲).

شباهت معنای عجز با معجزه

معجزه اسم فاعل از باب افعال ماده «عجز» است، معنای گفته شده در کتب لغت برای ماده «عجز» به خوبی در واژه معجزه نمایان است زیرا در تعریف آن گفته می شود، امر خارق عادت است که مقرون به تحدی و سالم از معارضه باشد (سیوطی، معترک الاقرآن فی اعجاز قرآن، ص ۳۸۷).

از آنجایی که معجزه قوانین طبیعت را نقض می کند و برخلاف عادت، جاری می شود مخالفان از معارضه با معجزات خودداری می کنند یا شکست می خورند و علت آن، ناتوانی و ضعف آن ها از آوردن مانند معجزه است، یعنی آن امر بر معارضانش سبقت می گیرد و آن ها در آوردن معارض ضعیفانند، این که برخی از لغت شناسان اولین معنای ماده «عجز» را نقیض خرم گفته اند، از همین رو است چرا که در صورت نبود ضعف، انسان به انجام یک عمل که انگیزه کافی به انجامش فراهم است، اراده جدی دارد. ناگفته نماند اینکه از یک امر خارق عادت به معجزه تعبیر می شود در واقع از باب تشبیه آن امر به یک فعل دشوار است که برخی از انجام آن عاجزند و حال آنکه معجزه خارج از حیطه قدرت بندگان است و اختصاص به قدرت الهی دارد. در نتیجه جایز نیست که در مورد یک امری که انجامش برای بندگان محال است، گفته شود آن ها عاجز شدند یا خداوند عاجزشان کرد. به خاطر همین شدت ضعف بندگان از آوردن معارض است که «هاء» در کلمه معجزه را مفید مبالغه می دانند (باقلانی، اعجاز قرآن، ص ۷۸).

یعنی آن امر در مرتبه ای است که به هیچ وجه نمی توان با آن مقابله کرد. برخی از آیات تحدی که از ناتوانی جن و انس در معارضه با قرآن سخن به میان آمده، مؤید همین نکته است. (اسراء: ۸۸) البته برخی آن را «تاء» وحدت و مفرد کلمه «معجزات» گرفته اند (جوهری، الصحاح الغه، ص ۸۸۴).

وجوه اعجاز قرآن کریم

دانشمندان سخن شناس از نخستین روزهای نزول قرآن در برابر اعجاز بیان آن، شیفته و دلباخته بودند تا در نتیجه دقت در این معجزه جاویدان، علم بلاغت به وجود آمد و هر کس در حدّ توانایی خود درصدد تشریح مزایا و جهات اعجاز آن برآمد. علمای سده های پیشین، غالباً به اعجاز قرآن از جنبه های فصاحت و بلاغت و نظم و اسلوب عالی آن می نگریسته اند و نیز برخی از آنان معتقد به صرفه بودند البته برخی از مفسران و قرآن پژوهان، وجوه بسیاری را برای اعجاز قرآن برشمرده اند، نظیر فصاحت و بلاغت، سلامت از اختلاف و تناقض، اسلوب خاص و نظم بدیع، علو معانی و اثرگذاری فوق العاده قرآن به نفوس بشری، استحکام و استواری محتوا، جامعیت و هماهنگی آن با فطرت سلیم بشری، توانایی آن برای اداره نظام اجتماعی بر اساس مقتضیات زمان و نیز اخبار غیبی از گذشته و حال و آینده و ... (دیاری بیگدلی، درآمدی بر تاریخ علوم قرآنی، ص ۲۴۵).

اعجاز همه جانبه قرآن

امیرالمؤمنین علیه السلام در سخنان خود بارها از عظمت قرآن، جامعیت سازواری و هماهنگی، زیبایی و شیوایی، ژرفایی و جاودانگی و راهنمایی و روشنگری آن یاد کرده است و قرآن کریم از جنبه های گوناگون الفاظ، معانی، فصاحت و بلاغت، ظاهری و نیز تحدی به علم و معرفت، استواری و استحکام مطالب، اخبار از غیب، اشارات علمی شگفت آور و ارائه برنامه ها و مقرراتی در جهت تعلیم و تربیت و برقراری نظام اجتماعی معادلانه، آن هم از سوی پیامبری امّی که در محیطی جاهلی از میان امیّین بر خواسته است که حقیقتاً معجزه ای جاودانه و بی نظیر است. (همان، ص ۲۴) از جمله وجوه اعجاز قرآن کریم موارد ذیل می باشد، اخبار از غیب، امّی بودن حضرت رسول به عنوان آورده اند قرآن کریم، نظم بدیع قرآن بلاغت و فصاحت و ...

قرآن پژوهان و مفسران بر وجوه اعجاز و قرآن افزوده اند تا اینکه در چند قرن اخیر نظرات متعددی ارائه شده است و به جهاتی توجه داده اند که قبلاً سابقه نداشته است، زرقانی در کتاب علوم قرآنی اش به تبیین ۱۴ وجه اعجاز قرآن می پردازد. علوم بلاغی در مقدمه تفسیرشان، اعجاز قرآن کریم را از شش جهت تبیین می کند که عبارتند از اعجاز تاریخی، استدلالی، پیراستگی از تناقض، تشریحی، اخلاقی و اخبار به غیب.

آیت‌الله‌خویی هم در کتاب «البیان» ضمن تبیین اعجاز بلاغی قرآن کریم، به وجوه دیگری هم اشاره می‌کنند. که می‌توان به این موارد اشاره کرد، تحدی، فصاحت، بلاغت، محتوا، معارف، هماهنگی آیات و اعجاز قرآن در اخبار غیبی (خویی، البیان فی تفسیرالقرآن، ص ۴۸،۷۱).

وجوه اعجاز قرآن از نظر علامه طباطبایی

وجوه اعجاز قرآن را در ذیل آیات مبارکه ۲۳،۲۴ سوره بقره مطرح کرده‌اند و معتقد هستند از جمله آیاتی که دلالت بر اعجاز قرآن دارند آیات تحدی قرآن کریم هستند و تحدی مطرح‌شده در قرآن کریم عام و فراگیر هستند و شامل همه وجوه آن می‌شوند.

ای پیامبر! بگو اگر تمامی جن و انس، همه جمع شوند، نمی‌توانند مانند قرآن را بیاورند. (اسراء: ۸۸) این آیه حکایت از اعجاز قرآن در جنبه‌های گوناگون دارد.

ایشان دلیلی که بر این اقامه کرده‌اند این است که اگر تعجی، فقط در بلاغت قرآن و اسلوب زبانی آن بود در آن صورت دامنه شمول خطاب به کاررفته در آن فقط مختص اعراب خاص بود در صورتی که آیه شریفه همه انس و جن را مورد خطاب قرار داده است.

لذا، عمومیت خطاب تحدی، نشان از آن دارد که خداوند متعال همگان را به همانند آوری دعوت کرده است بنابراین برای همه معجزه است و اختصاص به زمان، مکان و گروه خاصی ندارد و حدود به بلاغت، معارف، اخلاق قوانین صالح، اخبار غیبی و ... نمی‌باشد، چون هر یک از آن جهات ذکرشده را گروه خاصی از انس و جن می‌فهمند. (طباطبایی، تفسیر المیزان، ج ۱، ص ۶۲) از جمله وجوه دیگر اعجاز قرآن که در آثار علامه طباطبایی به آن اشاره شده است اخبار غیبی، اعجاز بلاغی و آمی بودن پیامبر گرامی اسلام می‌باشد.

ایشان بیان می‌دارند که به همگان آشکار و واضح است که پیامبر گرامی اسلام سال‌ها در میان مردم زندگی کرده‌اند و همانند آن‌ها بودند تا اینکه ادعای رسالت کردند و قرآن کریم را به‌عنوان آیه و نشانه خود معرفی کردند. و مردم را به آوردن همانند قرآن، تحدی و دعوت به مبارزه کرد و مردمان فصیح و بلیغ عرب آن زمان از آوردن آن عاجز شده و هیچ‌کس نتوانست در مقام معارضه آن برآید.

از دیگر موارد اعجاز اشاره‌شده در آثار علامه طباطبایی بلاغت قرآن کریم می‌باشد چراکه تنها بهره‌ای که عرب از علم و فرهنگ در آن زمان داشت بلاغت و سخنرانی که در آن بوده و تاریخ شاهد و گواه این مطلب است.

قرآن کریم در چندین مورد آن‌ها را دعوت به همانند آوری در الفاظ و آیات قرآن در یک سوره، ده آیه و یا حتی یک آیه نمود و این تحدی تا امروز ادامه دارد و کسی نتوانسته است یک آیه مانند آن بیاورد (همان، ص ۶۸).

از جمله موارد اشاره‌شده‌ای که بیانگر اعجاز قرآن کریم از نظر علامه طباطبایی بوده و وجوه تحدی آن می‌باشند به‌اختصار آورده می‌شوند.

اعجاز علمی

با توجه به آیه شریفه «وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ تِبْيَانًا لِّكُلِّ شَيْءٍ». (نحل: ۸۹) ما این کتاب را بر تو نازل کردیم، تا هر مطلبی را بیان کند؛ و سایر آیاتی که در قرآن کریم آمده است، قرآن کریم به علم و معرفت تحدی کرده و همگان را دعوت به مبارزه علمی نموده است، که اگر کسی نتوانست همانند آن را بیاورد حتی اگر شده آیه‌ای.

این آیه و آیات مشابه آن تحدی به علم کرده است، به جهت اینکه هر کس در متن تعلیمات عالم اسلام سیر و تفحص کند، اعلم از آن کلیاتی که قرآن ذکر است و همچنین جزئیاتی که از جانب پیامبر گرامی اسلام (صلی‌الله‌علیه و آله وسلم) آمده است، مضمون آیه شریفه این‌گونه بیان شده است؛ که ... «وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا» (حشر: ۷) آنچه را پیغمبر از دستورات برای شما آورده بگیرید و از هر چه نهی فرموده، پرهیز نمایید.

با دقت و توجه درمی‌یابیم که قرآن کریم، متعرض هر موضوعی اعم از کوچک و بزرگ می‌باشد. همه مطالب علمی اعم از مطالب فلسفی، اخلاقی، قوانین دینی، سیاسی، اجتماعی و هر چیز دیگری که انسان‌ها در مرحله عمل به آن نیازمند می‌باشند،

نه تنها قرآن متعرض آن‌ها می‌باشد، بلکه در جزئی‌ترین مسائل نیز متعرض آن‌ها شده و در آن زمینه‌ها نیز به تحدی طلبیده است و جالب و عجیب اینجا می‌باشد، که تمام معارف آن بر اساس فطرت و اصل توحید بنا شده است (طباطبایی، المیزان، ج ۱، ص ۶۲).

علامه طباطبایی در پاسخ به این سؤال که، اگر کسی بگوید: «امروزه دانشمندان علوم اجتماعی، معتقدند که قوانین اجتماعی، باید با تحول اجتماع و تکامل آن، متحول شوند و معنا ندارد که این‌گونه قوانین، ثابت باشند.» در جواب می‌فرماید: قوانین آسمانی قرآن کریم با قوانین بشری تفاوت اساسی دارد و آن اینکه قوانین الهی بر اساس توحید و اخلاق فاضله‌گریزی بنا نهاده شده و همواره ثابت هستند؛ ولی، قوانین قانون‌گذاری بشری که بر اساس معنویت و توحید نیست، طبیعی است که با تحول جامعه، دچار تحول شوند (همان، ص ۶۳).

اعجاز به امی بودن پیامبر

قرآن کریم، در مورد وجود مقدس پیامبر گرامی اسلام نیز که آورنده آن می‌باشد، تحدی نموده است، پیامبری که «امی» و «درس نخوانده» است و نزد کس دیگری تعلیم ندیده است، درس نخوانده است اما در عین حال، کتابی آورده است که هم الفاظ آن معجزه می‌باشد و هم از لحاظ معنایی و محتوایی فوق‌العاده و معجزه است. خداوند متعال در قرآن کریم می‌فرماید: «قُلْ لَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا تَلَوْتُهُ عَلَيْكُمْ وَلَا أَدْرَاكُمْ بِهِ فَقَدْ لَبِثْتُ فِيكُمْ عُمُرًا مِنْ قَبْلِهِ أَفَلَا تَعْقِلُونَ» (یونس: ۱۶) بگو! اگر خدا می‌خواست، قرآن را بر شما نمی‌خواندم و شمارا از آن باخبر نمی‌ساختم، من مدت‌ها قبل از آن، در میان شما بوده‌ام (و چنین کلماتی از من صادر نمی‌شد) آیا هیچ فکری نمی‌کنید.

علامه طباطبایی می‌فرماید: همه می‌دانند که وجود مقدس پیامبر گرامی اسلام (صلی‌الله‌علیه‌واله‌وسلم) سالیان متمادی در بین مردم بوده‌اند و همانند آنان زندگی می‌کردند، تا آن زمانی که ادعای رسالت کرده و مردم را در آوردن همانند قرآن کریم دعوت به تحدی و مبارزه طلبی کردند و مردم از آوردن مانند آن عاجز و ناتوان شدند و هیچ‌کس از آن زمان تا امروز نتوانست در مقام معارضه با آن برآید و هیچ عاقلی و خردمندی در توان خود نمی‌بیند که چنین کاری را انجام دهد. از این جهت تحدی، به شخص پیامبر گرامی (صلی‌الله‌علیه‌واله‌وسلم) با آن ویژگی‌هایی شخصی که داشتند، شده است که اگر کسی می‌تواند مانند چنین قرآنی را بیاورد!

اعجاز اخبار غیبی

خداوند متعال در سه سوره از سوره‌های مبارکه خود که عبارت‌اند از سوره‌های مبارکه آل‌عمران، هود و یوسف پس از ارائه گزارشی از اخبار گذشتگان، بر غیبی بودن آن‌ها تأکید نموده است، از آن جمله می‌باشد که بعد از بیان داستان زندگی حضرت یوسف (علیه‌السلام) فرموده است «ذَلِكَ مِنْ أَنْبَاءِ الْغَيْبِ نُوحِيهِ إِلَيْكَ» (یوسف: ۱۰۲) این داستان از خبرهای غیبی است که به تو وحی می‌کنیم. در بسیاری از آیات مبارکه نیز مطالبی ذکر شده‌اند که از امور غیبی به شمار می‌رود. هرچند در قرآن به غیبی بودن آن موارد اشاره‌ای نشده است. از جمله آن آیات، آیاتی می‌باشند که بیان‌کننده وقایع و سرنوشت مردمان دوران‌های گذشته می‌باشد که آگاهی یافتن به سرنوشت آن‌ها با روش‌ها و ابزارهای متعارف در دست بشر، نه در زمان نزول قرآن کریم ممکن بوده است و نه اکنون میسر می‌باشد و آیاتی از قرآن کریم که از چگونگی آغاز آفرینش خبر می‌دهد، آیات حاکی از حوادث و وقایع آینده جهان و آیاتی که درباره فرجام و سرانجام جهان موجود و در برپایی قیامت و عوالم پس‌از آن می‌باشد، همه این‌ها بیان‌کننده مطالبی هستند که خارج از قلمرو معارف متعارف بشری و گواه وجود اخبار غیبی در قرآن می‌باشند (علامه طباطبایی، المیزان، ج ۱، ص ۶۵).

اعجاز بلاغی

از جمله وجوه دیگری که علامه طباطبایی برای اعجاز قرآن کریم بیان می‌دارند، بلاغت آن می‌باشد. چراکه تنها بهره عرب در آن روزگار از علم و فرهنگ، بلاغت و سخنرانی آن بود. تاریخ بر این نکته گواهی می‌دهد عرب خالص آن زمان یعنی عربی که زبانش با اقوام دیگر مختلط نشده و اصالت خود را از دست نداده است، در زبان به اوج خود رسیده است و در نظم، و لفظ و

رعایت مقام و سهولت منطق بی‌نظیر بود؛ و بدین‌جهت می‌باشد که قرآن کریم آن‌ها را با کامل‌ترین شکل ممکن دعوت به تحدی و همانند آوری در الفاظ و بلاغت خود نموده است و در آیات فراوانی همچون «أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَاهُ قُلْ فَأْتُوا بِعَشْرِ سُوْرٍ مِّثْلِهِ مُفْتَرِيَاتٍ وَاذْعُوا مَنْ اسْتَطَعْتُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنَّ كُنْتُمْ صَادِقِينَ»، می‌گویند: قرآن را به خدا افترا بسته؛ بگو: اگر راست می‌گویند، ده سوره مانند همین سوره‌های افترائی بیاورید و از تمام افراد، غیر از خداوند کمک بگیرید، اگر راست می‌گویید (هود: ۱۳ و ۱۴).

از سوی دیگر، تحدی قرآن کریم، یک یا دو بار نبوده است تا اینکه عرب بتواند آن‌ها فراموش کند، بلکه مستمر بوده و عرب آن زمان با آن برجستگی‌های زمانی و بلاغی، نتوانست برای تسکین غیرت خود هم که شده، کاری را انجام دهد و لذا ناتوانی خود را در برابر قرآن کریم اعلام نمود.

از آنجائی که تحدی قرآن کریم تا امروز ادامه دارد، هنوز هم کسی نتوانسته است کتابی نظیر قرآن کریم بیاورد و اگر کسی هم به میدان آمده، جز رسوایی و افتضاح برای خود ثمره دیگری نبرده است، مانند مسیلمه کذاب که در مقام معارضه با سوره مبارکه فیل برآمده و این گفتارهای سخیف را بر زبان آورد: «الفیل و مالفیل و مادراک مالفیل له دنب و بیل و خرطوم طویل» یعنی: فیل، چه فیلی؟ چه دانی چه فیلی؟ دارای دم زمختی و خرطوم طولی (طباطبایی، المیزان، ج ۱، ص ۶۸). علامه طباطبایی در اینجا به دو اشکال می‌پردازد و سپس پاسخ آنها را بیان می‌کند و می‌فرماید:

۱. اگر کسی بگوید: چگونه ممکن است جمله‌بندی‌ها و کلمات به شکلی مرتب شوند که فکر بشر از آوردن آن مانند آن عاجز باشد یا اینکه کلام و جمله ساخته ذهن بشر هستند و چگونه ممکن است برای خود او معجزه باشد یا اینکه فاعل می‌باید اقوی از فعل خویش باشد؟

۲. از طرفی، در میان اقسام جمله‌بندی‌ها و قالب‌های زبانی، نوعی پیدا می‌شود که بهترین و برترین آن که فوق طاقت بشر نیست معجزه است، پس باید ببینیم که قالب‌های زبانی و ترکیبات کلامی، از درجه‌های مختلفی تشکیل شده‌اند که بالاترین آنها معجزه است و در اوج کمال است و در پایین‌ترین مرتبه آن، سخن عادی است؛ لازمه این سخن این است که در هر مطلبی، بیش از یک نوع بیان، نمی‌تواند معجزه باشد درحالی‌که در قرآن، یک حقیقت، در قالب‌های متعدد و بیان‌های مختلف ذکر شده است؛ پس فقط یک نوع آن معجزه است نه همه آنها، مانند قصه‌های قرآنی که تکرار یک حقیقت است (طباطبایی، المیزان، ج ۱، ص ۶۹).

علامه طباطبایی می‌فرماید و تأکید دارد که بلاغت کامل، متکی به ذهن لطیف و آگاه است که تحقق آن برای همگان مقدور نیست و بخشی از آن به الفاظ و بخشی از آن به معنای برمی‌گردد و هرکس از معنای لطیف‌تری برخوردار باشد می‌تواند الفاظ و معنای در قالب‌های معجزه‌آسا، گرچه در یک موضوع و قصه واحد، ارائه نماید و چنین کاری در اختیار خداوند متعال است. به‌عنوان مثال: قصه نوح را در چند مرتبه تکرار کرده است و هرکدام نیز از لطافت و ذوق بالایی برخوردار است و بلاغتی که معجزه‌آسا است، تنها بر محور الفاظ نبوده تا اینکه گفته شود: عالی‌ترین ترکیب‌های لفظ یک ترکیب بیش نیست؛ بلکه مربوط به الفاظ و معنای رسا و کاملی بود که می‌توانست یک موضوع را با جهت‌های متفاوت و با اهداف متفاوت به قالب الفاظ درآورد و آنها را معجزه نماید و بدین‌جهت حضرت علامه در پایان تأکید می‌کنند که بلاغتی که معجزه است، تنها دائرمدار الفاظ نیست تا گفته شود: انسان که خود واضح لغت است، چگونه می‌تواند بلیغ‌ترین کلام‌ها را بیاورد؟ یا اینکه گفته شود: رساترین ترکیب‌های مقصور، ترکیب واحد است. و چطور می‌شود از معنای واحد، ترکیب‌های متعددی معجزه گونه فراهم شود؟ بلکه باید گفت مراد در بلاغت، معنایی است که دربردارنده تمامی معنای ذهنی و جهات خارجی است (همان، ص ۷۳).

البته باید توجه نمود که مفهوم اعجاز بلاغی به معنای محدود شدن به مطالب بلاغت در حوزه معنای، بیان و بدیع نیست بلکه فراتر از آن به علل تأثیرگذاری بر جان و روان که در اختیار نیست نیز می‌پردازد. گسترش ولایت اعجاز بلاغی با طبیعت کتاب آسمانی که نشانه قدرت خداوندی است، تناسب دارد. البته شناخت تأثیر بلاغی شعر دشوار است؛ چون چه‌بسا شعری که برجان جایگاه شایسته‌ای می‌باید اما وجهی بر آن نمی‌یابد. بدین ترتیب مفهوم اعجاز بلاغی از غیر آن در شمول و دلالت فراگیرتر است

و بسیاری از جنبه‌های اعجاز مثل حسن تألیف، پیوستگی کلام، تناسب آیات و سور، آغاز و پایان سوره‌ها، شکوه و عظمت آن را در برمی‌گیرد.

از پر سابقه‌ترین علمی که پیرامون قرآن کریم شکل گرفته اعجاز است و اصطلاح معجزه از اواسط قرن سوم رواج و گسترش یافته است و از فرمایشات و بیانات معصومین (علیه‌السلام) تعبیر: حجت‌الله، برهان، بینه و آیه به چشم می‌خورد که از جنبه‌های اعجاز قرآن کریم است آنچه در آغاز، نظر دانشمندان مسلمان را به خود واداشته؛ فصاحت، بلاغت و نظم قرآن کریم است و این ویژگی تا به حال همواره به‌عنوان برترین وجه اعجاز مطرح است باین‌وجود از دل آیات تحدی و روایات معصومین (علیه‌السلام) که عدل قرآن هستند بیان صریحی در تأیید این وجه دیده نمی‌شود.

تحدی قرآن کریم در آیه ۴۹ سوره قصص در اوصافی نظیر: نور، حبل‌المتین، مُنجی، مصباح، قائد و... که در روایات آمده است، بیان‌کننده فرجه هدایت‌کنندگی قرآن است (وزیری، غیور، مقاله پژوهش، ص ۹ تا ۳۳).

اعجاز تعبیر قرآنی نیست ولی در قرآن کریم بر معجزه بودن قرآن اشاره‌هایی شده است برخی از معاندان پیامبر اکرم (صلی‌الله علیه و آله و سلم)، آیات نازل قرآن کریم را سخنی بشری می‌دانند و مدعی هستند که اگر بخواهند، خود نیز می‌توانند سخنانی از همان سنخ به زبان بیاورند؛ اما در قرآن کریم با تکیه بر الهی بودن این سخنان، آوردن آن را غیرممکن است.

برخی اندیشمندان میان «اعجاز» قرآن و «الهی بودن» این کتاب فرق قائل شده‌اند و در همسویی اندیشه اعجاز با آیات قرآن تشکیک کرده‌اند و برخی از دانشمندان دیگر برای دفاع از اعجاز ذاتی قرآن در برابر اندیشه «صرفه»، دلالت آیات مرسوم به تحدی را کافی ندانسته‌اند. و بر اجماع امت تکیه دارند.

قرآن کریم، سرمایه عظیم بشریت، زمانی از مجهور بودن درمی‌آید که به فرستاده شدن آن از طرف خداوند متعال ایمان داشته باشیم. تقوا و تسلیم در برابر خداوند متعال، یقین به این کتاب را در قلب‌هایمان بارور می‌کند و بهره‌مندی ما از هدایت آن محقق می‌شود و این احتمال وجود دارد که تحقیق و ترقیق در ابعاد مختلف اعجاز این کتاب آسمانی، بتواند زمینه‌ساز تقوای اولیه و تثبیت کتاب آسمانی در اعماق وجود مؤمنین گردد و برای کسانی که به دنبال حق و حقیقت هستند و غرض ندارند نیز راهنمای به صراط مستقیم باشد و بنابراین به‌واسطه عظمت نتیجه احتمالی، شایسته است فعالیت‌های ساختاریافته‌ای به امید تحقق این امر صورت پذیرد (طالب پور، مقاله پژوهشی اعجاز قرآن، ص ۱).

قرآن کریم کلام الهی و معجزه جاودان پیامبر گرامی اسلام (صلی‌الله علیه و آله و سلم) مهم‌ترین و اصیل‌ترین سندی است که در طول تاریخ در اختیار ما مسلمانان قرار گرفته شده است. و بخش بزرگی از فرهنگ اصیل اسلام و تمدن اسلامی مدیون این کتاب عظیم و مقدس است. اهمیت این کتاب به قدری است که بیشتر دانشمندان اسلامی به‌درستی بر این باورند که تنها با دقت و تعمق در این کتاب می‌توان هم‌صحبت و هم‌استناد آن به خداوند را ثابت کرد و همه در نتیجه آن، حقانیت بقیه اعتقادات اسلامی از جمله نبوت و معاد را اثبات کرد به دلیل اهمیت نکته فوق از همان دوران اولیه ظهور قرآن کریم، دانشمندان زیادی درصدد اثبات معجزه بودن آن و اثبات وحیانی بودن آن تلاش کرده‌اند.

جایگاه اسلام در توجه به علوم تجربی و اعجاز علمی قرآن مورد توجه دانشمندان علوم قرآنی می‌باشد ایجاد تمدن علمی قرن ۳ تا ۵ ه.ق در سرزمین‌های اسلامی مورد تأیید همه مورخان تاریخ علم است و این پیشرفت‌ها تأثیر قابل توجهی در ایجاد علم نوین داشته است. و از طرف دیگر در معجزات علمی قرآن کریم به‌صورت عمده به آیات شریفه‌ای که اشارات علمی دارند توجه می‌گردد (مقاله سیری در شبهات قرآنی و پاسخ به آنها، حجت‌الاسلام دکتر سادات منصوری، ص ۳).

وجه اعجاز قرآن از دیدگاه طبری

در تفسیر بزرگ طبری، ایشان بیشتر مباحث بلاغی قرآن را مورد توجه قرار داده‌اند و به نظم بدیع قرآن که عرب از آوردن نظیر آن عاجز است اشاراتی نموده است، ایشان در بخشی از تفسیر خود مفسران را به ارزش و اهمیت علوم بلاغی در آیات قرآن آگاه نموده و بحث از مسائل بلاغی قرآن را در میان مفسران پایه‌ریزی کرده است علیرغم اینکه ایشان روایاتی درباره پیشگویی قرآن از غیب آورده است لکن به این موضوع که این موارد از معجزات قرآن کریم هستند اشاراتی نکرده است (علوی مقدم، کیهان اندیشه، شماره ۲۵).

نتیجه‌گیری

مقاله «اعجاز قرآن از دیدگاه علامه طباطبایی و طبری» با این تصور که قرآن کریم معجزه است و از جنبه‌های گوناگون دارای اعجاز است، به رشته تحریر درآمده‌است. بعد از بررسی و تحقیقاتی که انجام شد این گرفته شد که قرآن کریم از نظر تحدی، فصاحت، بلاغت و خبر از آینده و غیر معجزه است و کسی را یارای معارضه با آن نمی‌باشد. در ادامه به آرای ۲ دانشمند مشهور علامه طباطبایی و طبری پرداخته شد و به جنبه‌های اعجاز قرآن از نظر ایشان پرداخته شد. از نظر علامه قرآن کریم در همه زمینه‌ها از جمله تحدی، فصاحت، بلاغت و اخبار غیبی و آمی بودن پیامبر معجزه است و طبری درباره پیشگویی و اخبار غیبی قرآن کریم سخن به میان آورده است ولی به معجزه بودن قرآن از این به بعد اشاره‌ای نکرده است.

فهرست منابع

*قرآن کریم

*نهج البلاغه

- ۱_ باقلانی، محمد، اعجاز القرآن، بیروت، دارالحياءالعلوم، ۱۹۹۸ م.
- ۲_ بهارزاده، پروین، سفینه، فصلنامه تخصصی مطالعات قرآن و حدیث، تهران، زمستان ۱۳۸۷ ش.
- ۳_ جوهری، عماد، الصحاح الغه، بیروت، دارالعلم، به کوشش احمد عطار، ۱۴۰۷ م.
- ۴_ دیاری بیگدلی، محمدتقی، درآمدی بر تاریخ علوم قرآنی، دانشگاه قم، چاپ اول، بهار ۱۳۸۵ ش.
- ۵_ طباطبایی، سیدمحمدحسین، اعجاز قرآن، تهران، بنیاد علمی و فکری علامه طباطبایی، ۱۳۶۲ ش.
- ۶_ طبری، محمدبن جریر، جامع البیان، قم، جامع مدرسین قم.
- ۷- مطهری، مرتضی، کتاب نبوت، انتشارات صدرا، سال ۱۳۸۸.
- ۸_ مکارم شیرازی، ناصر، تفسیر نمونه، قم، جامعه مدرسین، ۱۳۷۸ ش.
- ۹_ ملکی میانجی، محمدباقر، مناہج البیان، تهران، سازمان چاپ و انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۱۴۱۴ ق.
- ۱۰_ سیرطی، جلال الدین، معتك الاقرآن فی اعجاز القرآن، ج ۱، ۱۴۲۱ ق.
- ۱۱_ راغب اصفهانی، مفردات الفاظ القرآن، تحقیق صفوان عرفان داوودی، بیروت، دارالقلم، ۱۹۹۲ م.
- ۱۲_ خویی، سیدابوالقاسم، البیان فی تفسیر القرآن، قم، انوار الهدی، ۱۹۸۱ م.
- ۱۳_ خویی، سیدابوالقاسم، بیان در علوم و مسائل کلی قرآن، محمدصادق نجمی، هاشم هاشم زاده هریسی، چاپ سوم، بهار ۱۳۸۸ ش.
- ۱۴_ غیور، محمدعلی، حکیم وزیری، مقاله پژوهش، سال ۴، شماره ۸، مطالعات فهم و حدیث بهار و تابستان ۱۳۹۷.

The miracle of the Holy Quran from the point of view of Allameh Tabatabai and Tabari

Khadija Mehrabani Habashi

2nd level student of Fatima Al-Zahra (S) Selmas Seminary

Abstract

In the Quranic sciences, the miracles of the Quran have an important and special place. Because the coming of the Quran from God, the Blessed and Exalted, is proven by its miracles. Scholars and commentators have different opinions about the wonders of the Qur'an, and the present article has been written in a descriptive way in order to understand their detailed views about the miracles of the Qur'an. He did not mention other aspects of the miracles of the Qur'an, but according to Allama Tabatabai, the aspects of the Qur'an are miracles. including defiance, eloquence, eloquence, the Prophet's motherhood and the scientific nature of the Qur'an.

Key words: rhetorical miracle, spiritual miracle, challenge, interpretation.
